

Suuntana pohjoinen – arktinen alue

Suomi purjehti arktiselle maailmankartalle Adolf Erik Nordenskiöldin ”Vega” – laivan mukana 1878. Arktisiin olosuhteisiin, ja erityisesti arktiseen merenkulkuunhan Suomen on ollut tottuminen jo alusta alkaen; olemmehan tunnetusti edelleenkin ainoa valtio, jonka kaikki meriyhteydet ovat jään peittämiä talvikausina.

Ilmastonmuutos ja sen aiheuttama Pohjoisen jäämeren jääpeitteen kiihtyvä sulaminen ovat aivan viimeisen muutaman vuoden aikana tuoneet siihen saakka syrjäisen maapallon kolkan - jossa alkuperäiskansojen ja jääkarhujen rauhaa olivat satunnaisesti häirinneet vain löytöretkeilijät – nopeasti kasvavan kiinnostuksen kohteeksi. Mutta mikä on tuo arktinen alue? Kansainvälisoikeudellista määritelmää alueelle ei ole, ja sovellettavista kriteereistä riippuen – lämpötila, kasvurajat, jne – päästään hyvinkin erilaisiin rajanvetoihin. Eräät haluaisivat kohdentaa määrittelyn vain merialueeseen, joka jättäisi pohjoisten alueiden ainutlaatuisen ominaispiirteen, sen alkuperäiskansat, keskustelun ulkopuolelle. Toiset taas tahtoisivat laatia arktisia alueita koskevan sitova kansainvälisen sopimuksen, Etelämannersopimuksen tyyliin. Arktisen neuvoston piirissä parhaillaan neuvoteltavana oleva pelastussopimus saattaa antaa viitteitä laajemminkin siitä, mihin alue rajataan. Vaikka määrittely siinä jätetäänkin viime kädessä kunkin valtion itsensä käsiin, alustavien näkemysten mukaan arktisen alueen eteläinen raja noudattaisi Venäjän, Suomen, Ruotsin ja Norjan kohdalla pääsääntöisesti napapiiriä, siirtyen Grönlannin, Kanadan ja Alaskan kohdalla hieman etelämmäksi. Samoin Arktisen neuvoston kahdeksan jäsenmaan keskuudessa vallitsee yksimielisyys siitä, että pohjoiset maa-alueet inhimillisine ulottuvuuksineen ovat olennainen osa ”Arktikumia”.

Mutta miten arktista aluetta tulisi hallita? Kuka saa sanoa, ja kuka päättää tästä kysymyksestä? Ketä kuullaan? Alueella tuhansia vuosia asuneita alkuperäiskansoja? Rantavaltioita? Arktisen neuvoston jäsenmaita? Entä ei-arktiset toimijat, saavatko he äänensä kuuluviin? Ensinnäkin: käsite hallinnointi (”governance”) on herättänyt mielle yhtymiä hallitsemisesta ja vallankäytöstä, ja koettu ongelmallisena varsinkin jos siihen on viitattu ei-arktisen toimijan taholta. Rantavaltiot ovat Ilulissatin julistuksessaan 2008 todenneet, että mitään uusia perussopimuksia ei tarvita, ja että Merioikeusyleissopimus on riittävä alueen säätelyyn. Kuitenkin samat hallitukset tukevat voimakkaasti em. pelastustoimintaan liittyvää sitovaa sopimusta, ja puhuvat jo siitä, mitä kysymyksiä sen jälkeen tulisi ottaa sopimusneuvottelujen kohteeksi. Arktisen neuvoston normatiivista roolia laajennetaan varovaisesti, step-by-step, mutta laajaa ”Arktista sopimusta” ei olla valmiita hyväksymään. Todettakoon lisäksi, että YK:n yleiskokouksessa Saksan johdolla merioikeuspäätöslauselmaan on pyritty lisäämään viittaus arktisiin alueisiin, mutta toistaiseksi tuloksetta.

Suomi korostaa arktisessa keskustelussa kansainvälisen yhteistyön merkitystä. Ymmärrämme, että joissakin yksittäisissä yhteyksissä – kuten Venäjän ja Norjan välisen merirajan sopimisessa – kahdenvälisillä tai pelkästään rantavaltioiden keskeisillä keskusteluilla voidaan päästä tuloksiin. Myös meillä on syytä tiivistää arktista yhteistyötämme ennen kaikkea Venäjän, Norjan ja tulevan Arktisen neuvoston puheenjohtajamaan Ruotsin kanssa. Mutta samalla yleisesti ottaen haluamme saattaa kaikki tahot, joilla on siihen oikeutetut syyt, saman pöydän ääreen keskustelemaan yhteisistä kysymyksistä. Kun Arktinen neuvosto on vahvistumassa tärkeimmäksi instituutioksi alueella, on vaikea käsittää, kenen etua palvelisi jättää esim. EU – jolla on satojen miljoonien eurojen arktiset tutkimusohjelmat – tai Kiina, joka on arktisen ilmastonmuutoksen merkittävä lähde, mutta samalla myös sen kohde, kokonaan neuvoston työn ulkopuolelle. Ilmastonmuutos edellyttää yhteistyötä ja vastuunjakoa erityisesti arktisilla alueilla, koska muutoksen vauhti on siellä kaksi kertaa niin nopeaa kuin muualla – ja seuraukset maailmanlaajuiset.

Suomen arktinen strategia hyväksyttiin valtioneuvostossa kesäkuussa 2010. Strategia laadittiin virkamiestyöryhmässä tiiviin aikataulun puitteissa viime kevään aikana. Valmistelun laaja-alaisuutta kuvaa se, että valtioneuvoston kanslian johtamaan työhön otti osaa kaikkiaan yhdeksän sektoriministeriön edustajat. Kun muutoksen tahti pohjoisessa on arvaamattoman vauhdikasta, monet asiantuntijat ovat huolestuneita siitä, pysykö Arktinen neuvosto ja sen jäsenmaat muutoksen perässä. Suomen kannalta on todettava, että kehitys viimeisen runsaan vuoden aikana on ollut esimerkillisen nopeaa; on saatu aikaan strategia, on perustettu Arktisen alueen neuvottelukunta – ja ulkoministeriöön arktisen suurlähettilään tehtävä. Strategia Suomen ulkopuolella on otettu myönteisenä signaalina siitä, että Suomi haluaa olla aktiivisesti mukana keskustelussa geopoliittisesti nousevista keskeisistä teemoista. Takanamme eurooppalaisessa ja transatlanttisessa politiikassa meillä on ETYK/ETYJ ja hieman tuoreempaan Pohjoisen ulottuvuuden konsepti. Pohjoisella jäämerellä voimme olla ”honest broker”; meillä ei ole omia aluevaatimuksia.

Ottawassa v. 1996 Arktisen neuvoston perustamisasiakirjassa turvallisuus-käsite rajattiin neuvoston toimenkuvan ulkopuolelle. Silloin oli varmaankin perusteltua keskittyä arktisiin ympäristökysymyksiin. Nyt tiedämme ilmastomuutoksesta ja sen seurannaisvaikutuksista paljon enemmän. Arktinen neuvosto julkaisi v. 2004 laajan katsauksen ilmastomuutoksen vaikutuksiin (Arctic Climate Impact Assessment). Kun sitä nyt ollaan ryhtymässä päivittämään, lähtökohtana on tarkastelukulman edelleen laajentaminen, kattamaan käytännössä lähes kaikki neuvoston kuusi työryhmää. Mutta tämäkin on vain osaratkaisu. Tarvitaan kokonaisvaltaista lähestymistapaa. Ympäristökysymykset, kasvava liikenne ja luonnonvarain hyödyntäminen merkitsevät myös turvallisuushuolia. Osana Suomen aloitteellista toimintaa Arktisen neuvoston vahvistamiseksi pyrimme kohottamaan sen poliittista roolia. Saattaa olla, että sotilaallisesta turvallisuudesta puhuminen neuvoston piirissä on vielä ennen aikaista – ja eräät jäsenmaat pitävät jopa tähän viittaamistakin lähes sodan lietsontana – mutta tavoitteenamme on yhteistyövaraisen, laaja-alaisen turvallisuuskäsitteen syventäminen neuvoston työssä.

Jäsenmaiden yhteinen näkemys Arktisen neuvoston vahvistamisesta on kanavoitava konkreettisiin tuloksiin. Ulkoministeri Stubb on esittänyt kuuden kohdan reformiohjelman, josta ulkoministerit keskustelevat – ja toivon mukaan pitkälti myös päättävät - ensi toukokuussa Nuukissa Grönlannissa kokouksessaan. Em. neuvoston poliittisen mandaatin ja normatiivisen roolin vahvistamisen lisäksi tähän liittyy kysymys ei-arktisten toimijoiden asemasta. Kun Suomi esittää neuvoston kokouksen järjestämistä korkeimmalla tasolla, pyrimme luonnollisesti tällä tukemaan neuvoston asemaa. Mutta varsinaiset perusteet huippukokoukselle ovat tietenkin arktisen alueen geopoliittisen painoarvon merkittävässä kasvussa ja siellä käynnissä olevan kehityksen maailmanlaajuisissa vaikutuksissa.

Barents on Suomelle läheisin ja tutuin arktinen alue. Barentsin euro-arktinen neuvosto ja sen alainen alueneuvosto tarjoavat toimivat puitteet yhteistyölle pohjoismaiden, Venäjän ja EU:n kesken. Barents-neuvosto ja erityisesti sen alueneuvosto antavat pohjoisen toimijoille itselleen mahdollisuuden vaikuttaa konkreettisesti yhteistyöhön ja sen edellytyksiin. Tätä mahdollisuutta tulisi käyttää nykyistä paremmin hyväksi. Suomella on laaja kokemus lähialueyhteistyöstä Venäjän kanssa. Jatkossa tätä yhteistyötä on ulotettava nykyistä pohjoisempaan, Kuolan niemimaan ja Murmanskin suuntaan. Samalla kahdenvälisiä suhteita näihin alueisiin liittyen tulee kehittää sekä Venäjän että Norjan kanssa.

EU:n pohjoisen ulottuvuuden kumppanuuksien kautta voidaan toteuttaa hankkeita myös Barentsin alueella. Erityisen mielenkiintoinen on pohjoisen ulottuvuuden liikenne- ja logistiikkakumppanuus, jonka sihteeristö on tulossa tänne Helsinkiin. Infrastruktuuri-investointien suuruus Barentsin alueella edellyttää laaja-alaista yhteistyötä yritysten, rahoituslaitosten ja julkisen sektorin instituutioiden kesken.

EU:n arktinen politiikka vaatii selkeyttämistä. Aktiivisin ja aloitteellisin EU:n instituutioista arktisissa kysymyksissä on ollut parlamentti, kun taas komission piirissä arktiset kysymykset etsivät paikkaansa ja neuvoston arktinen keskustelu on varsin harvojen vuoropuhelua. Suomea on pyydetty EU:n arktisen politiikan rakentamiseen ”lipunkantajaksi”. Kuten arktisessa strategiassamme todetaan, Suomi pyrkii toiminnallaan vaikuttamaan siihen, että ”Pohjoinen ulottuvuus muodostuu keskeiseksi EU:n arktisen politiikan välineeksi ulkosuhteiden osalta”. Pohjoisella ulottuvuudella on ns. ”arktinen ikkuna”, mutta sen avaamiseen on vielä varauksellisuutta Venäjän, Pohjois- Amerikan ja myös komission piirissä. Kokemukset Barentsin alueella Pohjoisen ulottuvuuden roolista saattavat lisätä ymmärrystä sitä kohtaan.

EU on jo nyt selkeästi arktinen toimija. Näkemyksemme mukaan sen tulisi lisätä nykyisestään panostustaan alueelle sekä huomioida alueen erityispiirteet unionin eri politiikkalohkoilla. Tietoa tarvitaan lisää niin unionin sisällä arktisten kysymysten merkityksestä koko EU:lle kuin unionin ulkopuolellakin sen politiikasta ja tarkoitusperistä. Tähän liittyen olemme esittäneet EU:n arktisen tiedotuskeskuksen perustamista Rovaniemelle. Esitys on saanut merkittävästi tukea m.m. tutkija- ja asiantuntijapiireissä, alkuperäiskansojen taholla sekä Euroopan parlamentissa. Panostamme jatkossa erityisesti komission suuntaan ratkaisuun pääsemiseksi mahdollisimman pian.

Entä sitten Suomi ja kilpajuoksu arktisille alueille? Suomi on vahva arktinen osaaja erityisesti jääolosuhteissa toimimisessa. Meriteollisuutemme sekä monitorointiteknologiamme ovat kansainvälisesti tunnettuja ja arvostettuja. Olemme kartoittaneet arktista ilmakehää ja porautuneet arktiseen maaperään. Meillä on paljon sanottavaa arktisiin olosuhteisiin sopeutumisessa. Arktinen tutkimuksemme on kansainvälistä huippuluokkaa, siitä olkoon osoituksena, ei vain instituutiot kuten Lapin yliopiston Arktinen keskus ja Oulun yliopiston Thule-instituutti, vaan myös se, että Arktinen yliopisto UArctic valitsi päämajakseen Suomen.

Arktisen teollisen osaamisemme kohdalla emme voi jäädä odottamaan sille kysyntää jatkossa, vaan meidän tulee kartoittaa ja ennakoida uusia sovellusmahdollisuuksia ja markkinoida niitä innovatiivisesti – ja tarvittaessa aggressiivisestikin, Nordenskiöldin hengessä. Koulutussektorilla maineemme maailmalla tunnetaan. Olisiko ajateltavissa, että yliopistojen ja tutkimuslaitosten lisäksi ulottaisimme keskeiset arktiset teemat sopivalla tavalla myös peruskoulutukseen? Arktiset kysymykset koskevat tulevia – ei niin kaukaisuakaan – sukupolvia huomattavasti enemmän kuin meitä täällä tänään; ei varmaankaan olisi liian aikaista lisätä tietoa ja ymmärrystä tuleville päättäjille jo varhaisessa vaiheessa.

Lopuksi: mitä tulee kilpajuoksuun, se ei todennäköisesti ainakaan lähivuosina ole alkamassa, kiitos energiamarkkinoiden epävarmuuden – viittaa erityisesti liuskekaasun ennakoimattomaan merkitykseen – sekä Meksikon lahden aiheuttaman varovaisuuden uusien tutkimus- ja hyödyntämisprojektien eteenpäinviemisessä. Mutta tosiasia on, että arktiset luonnonvarat tullaan hyödyntämään. Meidän tehtävämme on varmistaa, että tämä tapahtuu hallitusti, ympäristönäkökohdat ja kestävä kehityksen periaatteet huomioiden.